
ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА

УДК 338.433 (477)

doi: 10.15330/apred.2.16.84-93

Титарчук І.М.

АНАЛІЗ РОЛІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В ЕКОНОМІЦІ КРАЇНИ: ВНУТРІШНІЙ РОЗВИТОК ТА ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ

Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра виробничого та інвестиційного
менеджменту,
вул. Героїв Оборони, 11, м.Київ,
02000, Україна,
тел.: +380677797664,
e-mail: titarchuk_ira@ukr.net

Анотація. Розглянуто основні макроекономічні тенденції, що впливають на сектор, роль ВВП сформованого у сільському, лісовому та рибному господарстві, особливості державного та приватного секторів у сільському господарстві, проаналізовано внутрішній розвиток агропромислового сектору по регіонах та в розрізі країни, а також стан зовнішньої торгівлі та перспективи експорту. Особливу увагу приділено державній підтримці аграрного напрямку через бюджетне фінансування програм та темпи її зростання. З точки зору концептуального підходу та узгодженої методології, стаття описує існуючі стратегічні та політичні пріоритети у агропромисловому комплексі, його основні досягнення та значення. Огляд є ретроспективним поглядом, спрямованим на те, щоб здійснити аналіз з достатньою точністю та вибіркою за п'ять останніх років. Для поглиблення розуміння ситуації використовувались існуючі спеціальні дослідження сектору та офіційні матеріали статистичних органів та державних організацій. На їх основі здійснювався аналіз тенденцій і змін ролі агропромислового комплексу в економіці країни. Також, шляхом опитування, визначено основні перешкоди з якими стикаються малі та середні підприємства аграрного сектору при виході на експортні ринки. Відповідно до отриманих результатів сформовано практичні поради для аграрних підприємств, державних органів влади та інституційних організацій підтримки розвитку бізнесу, що включають як нові рекомендації, що базуються на зарубіжному досвіді, так і удосконалений механізм реалізації уже відомих інструментів. Зокрема, визначено, що основними зонами втручання державних та приватних інституцій у розвиток агропромислового комплексу повинні стати підтримка здійснення експортних операцій (в т.ч. їх здешевлення) та розвиток інфраструктури підтримки експорту (в т.ч. регіональної). Також запропоновано проведення більш системного підходу до встановлення пріоритетів витрат разом із підвищеною передбачуваністю фінансування, це сприятиме тому, що державна підтримка стане більш ефективним рушієм для сталого розвитку агропромислового комплексу та зростання ВВП.

Ключові слова. Агропромисловий комплекс, державний бюджет, державна підтримка, бюджетне фінансування, експорт, регіональний розвиток

Титарчук І.М.

THE ANALYSIS OF THE ROLE OF THE AGRO-INDUSTRIAL SECTOR IN ECONOMISC: INTERNAL DEVELOPMENT AND FOREIGN TRADE

National University of Life and Environmental
Science of Ukraine,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Production and Investment,

Management,
Heroiv Oborony Street, 11, Kyiv,
02000, Ukraine,
tel.: +380677797664,
e-mail: titarchuk_ira@ukr.net

Abstract. The main macroeconomic trends affecting the sector, the role of GDP in agriculture, forestry and fisheries, the features of public and private sectors in agriculture, the internal development of the agro-industrial sector by region and country, as well as the state of foreign trade and export prospects. Particular attention is paid to state support for agriculture through budget funding of programs and its growth rate. From the point of view of the conceptual approach and the agreed methodology, the article describes the existing strategic and political priorities in the agro-industrial complex, its main achievements and significance. The review is a retrospective view aimed at performing an analysis with sufficient accuracy and sampling over the last five years. Existing special studies of the sector and official materials of statistical bodies and state organizations were used to deepen the understanding of the situation. On their main analysis of trends and changes in the role of the agro-industrial complex in the country's economy. Also, the survey identified the main obstacles faced by small and medium-sized enterprises in the agricultural sector in entering export markets. In accordance with the obtained results, practical advice for agricultural enterprises, public authorities and institutional organizations to support business development has been formed, which includes both new recommendations based on foreign experience and an improved mechanism for implementing already known tools. In particular, it is determined that the main areas of intervention of public and private institutions in the development of the agro-industrial complex should be the support of export operations (including their reduction in price) and the development of export support infrastructure (including regional). It is also proposed to take a more systematic approach to setting spending priorities together with increased predictability of funding, which will help make government support a more effective driver for sustainable development of the agro-industrial complex and GDP growth.

Key words. Agro-industrial complex, state budget, state support, budget financing, export, regional development

Вступ. Аграрний сектор відіграє стратегічну роль у процесі економічного розвитку країни. Ми розділяємо думку проф. Кіндербергера Тодаро, Льюїса Нурксе та ін., про те, що сільське господарство робить свій внесок у економічний розвиток кількома способами, а саме: відповідає за продовольчу безпеку країни, стимулює розвиток інших несільськогосподарських секторів, формує інвестиційну привабливість та забезпечує значні обсяги сплати податків, сприяє валютним надходженням за рахунок експорту [1].

За останнє десятиріччя агропромисловий комплекс, беззаперечно, став однією з ключових галузей економіки України, щорічно генеруючи близько 17% ВВП країни. Незважаючи на кризові явища, АПК залишався одним із драйверів підтримки і зростання економіки України, зберігаючи позитивні темпи нарощування обсягів виробництва продукції. У порівнянні з 2013 роком в 2019 році обсяг виробництва сільськогосподарської продукції в Україні збільшився більш ніж на 11%.

За словами д-ра Брайт Сінгха, «Збільшення сільськогосподарського виробництва та зростання доходу сільської громади на душу населення разом із індустріалізацією та урбанізацією призводять до збільшення попиту на промислове виробництво». Таким чином, сільськогосподарський сектор допомагає сприяти економічному зростанню, забезпечуючи як доповнення до промислового сектору [1].

Ще більш значимою стала важливість аграрного сектору для економіки України в контексті зовнішньої торгівлі. За останні шість років частка аграрної продукції в загальному обсязі експорту зросла з 27% в 2013 році до 42% в 2017-2019 рр.

Починаючи з 2013 року, аграрна продукція незмінно залишалася найбільшою експортною групою.

При цьому варто зазначити, що ще у 1996 році Рольф Молер у своїй доповіді відзначав, що «специфіка» сільського господарства, пов'язана не з кліматичними факторами, а з місцем сільського господарства в суспільстві та регіональними диспропорціями. І ця проблема гостро сформована по регіональному розподілу сектору в економіці України. [2]. Адже, незважаючи на тенденцію нарощування експорту аграрної продукції, цьому процесу притаманна низка проблем:

- надмірна сировинна спрямованість та низька частка аграрної продукції з високою доданою вартістю в структурі вітчизняного аграрного експорту;
- повільна інтеграція вітчизняного АПК у продовольчі сегменти світового аграрного ринку;
- слабкість системної політики формування позитивного іміджу та промоції аграрної продукції на зовнішніх ринках;
- недостатність державної підтримки в регіональному розрізі та координація дій відповідних органів;
- нерозвиненість мережі об'єктів інституціональної підтримки експортної діяльності суб'єктів господарювання АПК тощо.

Орієнтуючись на подальше збереження високих темпів збільшення обсягів виробництва аграрної продукції, Уряд України поставив за мету створити та реалізувати нову політику підтримки аграрного експорту, спрямовану на нарощування експорту продукції з доданою вартістю. На нашу думку, це актуальне та важливе рішення. Чому варто дотримуватись продуманих системних заходів для досягнення цієї мети, та як на це впливає внутрішній розвиток агропромислового сектору розглянемо у статті.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення ролі агропромислового сектору в економіці країни та формування основних кроків державної та інституційної підтримки по його розвитку і розширенню присутності на міжнародних ринках. Дослідження виконувалось з використанням методів статистичного аналізу, опитування та аналітичної візуалізації. Отримані результати детально вивчені, що дозволило сформулювати основні результати та висновки по дослідженню.

Результати. У 2018 році в Україні зафіксовано позитивні економічні тенденції та головні ознаки макроекономічної стабілізації, що відбувалася на тлі процесів реформування у напрямку як підвищення доходів населення, так і посилення інвестиційної складової зростання, а також в цілому сприятливих зовнішніх умов. Як свідчать дані Державної служби статистики України [3] та МЕРТ України [4], реальний ВВП у 2018 році зріс на 3,3 % (у розрахунку до 2017 року).

Протягом 2018 року вітчизняні господарства наростили виробництво продукції рослинництва на 10,7 %: позначилися високі врожаї та рекордні валові збори. Якщо проаналізувати ситуацію в розрізі категорій виробників, то сільськогосподарські підприємства збільшили виробництво на 14,8 %, а господарства населення — на 4,4 %.

Тим часом виробництво продукції тваринництва зросло лише на 0,3 %. Свою роль зіграли сільськогосподарські підприємства, які шляхом вдосконалення технології виробництва та зростання продуктивності тварин, змогли наростити обсяги на 2,8 %. В свою чергу, у господарствах населення, разом з тенденцією до зниження поголів'я худоби, знизилася і виробництво продукції тваринництва — на 1,9 %.

В цілому економічний розвиток у 2018 році, не дивлячись на певні негативні коливання окремих показників економічної діяльності, що у тому числі були спричинені специфічними обставинами, формував основу для подальшого якісного

економічного зростання в умовах реалізації задекларованих реформ. Наразі маємо враховувати сучасні умови, що формують ризики сповільнення економічного зростання України, у т. ч. через:

- всесвітньою ситуацією із пандемією, нестійким політичним та адміністративним становищем, кризами в країнах-сусідах;
- погіршення зовнішньоекономічних умов торгівлі, зокрема через «торгові війни» та жорсткіші монетарні умови, що може призвести до стиснення міжнародної торгівлі та зниження попиту на продукцію українського експорту;
- тіньовий сектор економіки та невизначеність у діях державних органів влади та політиків;
- фіскальне домінування, що може обмежувати державні інвестиції та збільшити боргове навантаження, стримуючи економічний розвиток країни в середньостроковій перспективі, тощо.

Так, прогноз економічного зростання України на 2019 рік – за даними МВФ [5] складає 2,7 % (у попередньому прогнозі було 3,3 %), у Світового банку – 2,9 % [6]. Однак, для зростання ВВП на рівні 3-6 % Україні потрібно було забезпечити рівень інвестицій 20 % ВВП. Згідно сценарій-прогнозу розвитку економіки України на 2019-2021 рр. варто убезпечити країну від появи і дії нових негативних економічних чинників і складових, які можуть переокреслити все ж наявні позитивні (хоча часто і суперечливі) здобутки [7].

Через складні умови міжнародної торгівлі, нестабільність світових фінансових ринків, протистояння на Сході країни у 2018 та 2019 роках Україна стикнулася зі значними фінансовими потребами та ризиками у бюджетній сфері. Тому важливим є залучення відповідного міжнародного фінансування, управління фіскальними ризиками та підтримання макроекономічної стабільності, адже бюджетне фінансування підтримки агропромислового комплексу важливий інструмент його сталого розвитку.

За результатами 2018 року згідно даних Державної служби статистики [8] ВВП сформований у сільському, лісовому та рибному господарстві склав майже 360,8 млрд грн. Це становить 10,1 % всього ВВП країни і практично відповідає рівню 2017 року та дещо менше за показники 2015-2016 років (рис. 1).

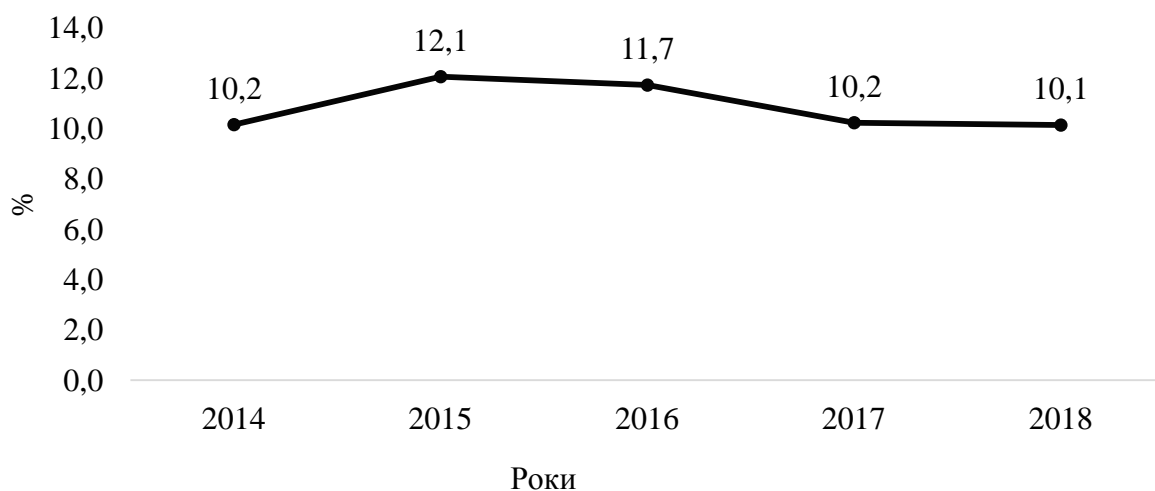

Рис. 1. Частка ВВП сформованого у сільському, лісовому та рибному господарстві за 2014-2018 роки

Fig. 1. The share of GDP generated in agriculture, forestry and fisheries for the years 2014-2018

Джерело: складено автором на основі [8]

Відтак це свідчить, що в Україні сільське господарство виступає однією з найважливіших галузей виробничої сфери, яка забезпечує формування вагомої частини ВВП і при ефективній державній підтримці сектору сільського господарства можна зробити більш значний внесок у загальне зростання ВВП в Україні.

Якщо порівняти темпи зростання ВВП сформованого у сільському, лісовому та рибному господарстві з темпами зростання видатків зведеного бюджету на цей сектор, то можна помітити певні відмінності в динаміці співвідношення цих показників (рис. 2). Так згідно даних у 2014-2016 роках спостерігалась подібність динаміки цих показників, а у 2017 та 2018 роках різкі зміни.

Такі зміни передусім пов'язані із значним зростанням, починаючи з 2017 року, обсягів фінансування з державного бюджету [9].

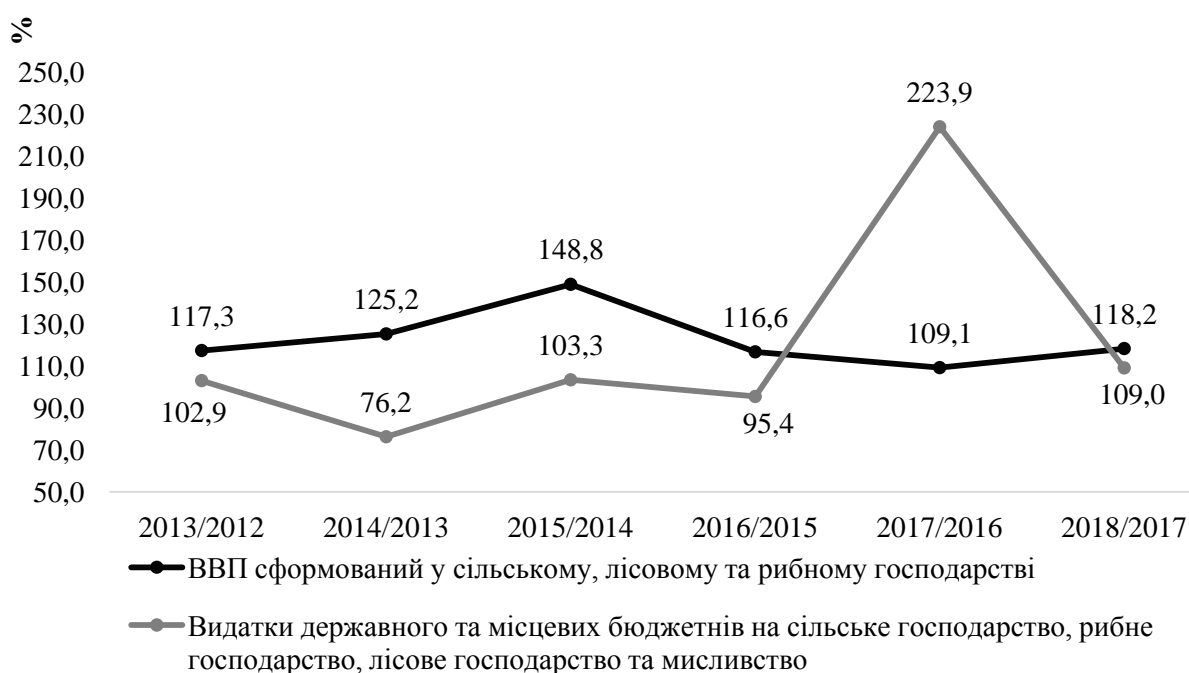

Рис. 2. Темпи зростання ВВП та бюджетного фінансування сільського, лісового та рибного господарства за 2013-2018 роки

Fig.2. GDP growth rate and budget financing of agriculture, forestry and fishery for 2013-2018

Джерело: [9]

Крім того, це свідчить, що не завжди державна підтримка цього сектору має прямий вплив на кінцеве виробництво. Також потрібно зазначити, що тут може бути ефект відставання, перш ніж збільшення пропозиції фінансування сектору призведе до збільшення ВВП сектора. Це явище може потребувати подальших досліджень щодо зв'язків і причинно-наслідкового ефекту.

У розрізі підсекторів агропромислового комплексу основним напрямом видатків є сільське господарство. Протягом 2014-2019 років їх обсяги щорічно зростали і за прогнозом на 2019 рік їх обсяг складе 15,5 млрд грн (рис. 3)

Видатки, які спрямовуються на лісове господарство та мисливство зменшилися. Їх обсяг у 2014 році становив 485,1 млн грн, у 2018 році – 312,8 млн грн. Найменше значення було зафіксовано у 2016 році – 141,7 млн грн. За цим напрямом видатки

здійснюються у розрізі бюджетних програм, які виконує Державне агентство лісових ресурсів України.

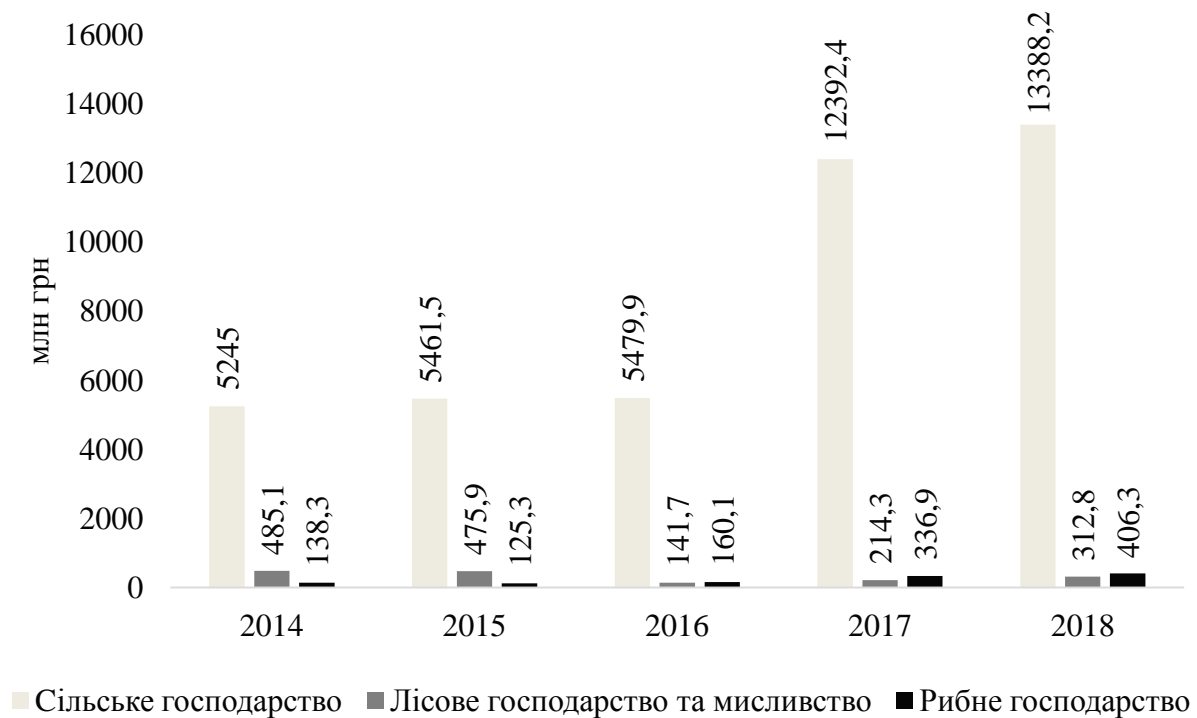

Рис. 3. Динаміка видатків зведеного бюджету на сільське господарство, рибне господарство, лісове господарство та мисливство у розрізі їх спрямування за 2014-2018 роки[9]

Fig. 3. The dynamics of consolidated budget expenditures for agriculture, fisheries, forestry and hunting in terms of their allocation for 2014-2018

Фінансування рибного господарства має позитивну тенденцію. За останні роки його обсяг постійно зростає. Починаючи з 2016 року ці видатки перевищили обсяги фінансування лісового господарства та мисливства. Видатки, які спрямовуються на фінансування рибного господарства здійснює Державне агентство рибного господарства України.

Безсумнівно, обсяг ВВП, що формується в сільському, лісовому та рибному господарстві, залежить від багатьох факторів. Проте, незважаючи на ці складності, проведення більш системного підходу до встановлення пріоритетів витрат разом із підвищеною передбачуваністю фінансування має означати, що державна підтримка стане більш ефективним рушієм для сталого розвитку та зростання ВВП.

За даними останніх років обсяг ресурсу, який спрямовується з бюджету для фінансування сільського, лісового та рибного господарства щорічно зростає і за результатами 2018 року він становив 14,1 млрд грн (2017 рік – 12,9 млрд грн). Водночас порівнюючи з обсягами приватних ресурсів, що спрямовуються в цей сектор, цей обсяг є незначним. Це можна оцінити, зокрема за обсягами капітальних інвестицій у розрізі джерел їх надходження. Так загальний показник капітальних інвестицій в сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство за даними 2017 року становив 64,2 млрд грн, а капітальні інвестиції за рахунок державного бюджету склали лише 33,1 млн грн, що становить 0,1 % загального обсягу [3]. Капітальні інвестиції, які були спрямовані в сектор за 2018 рік склали 64,9 млрд грн. Важливу роль держава повинна

відігравати як координатор на ринках та допомагати сільськогосподарським товаровиробникам в пошуку джерел фінансування діяльності [10]. Особливу увагу варто приділити підтримці експортної складової, адже цей напрям, особливо в частині створення ланцюгів доданої вартості, протягом останніх років в усіх «державних промовах» є пріоритетним.

В 2017 році була прийнята Експортна стратегія України («дорожня карта» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017—2021 роки [11], якою харчову і переробну промисловість було визнано однією з стратегічних секторів з найбільшими перспективами нарощування експортних обсягів. В 2019 році було прийнято секторальну Стратегію розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [12], якою було визначено напрямки розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року. Також протягом останніх трьох років були створені декілька важливих державних установ — Офіс з просування експорту та Експортно-кредитне агентство — робота яких спрямована на підтримку та просування експорту української продукції в цілому.

Актуальні потреби українських експортерів щодо підтримки їх діяльності на європейському та інших зарубіжних ринках визначені шляхом опитування компаній, які працюють в агропромисловому комплексі. Серед опитаних нами підприємств з різних регіонів України 150 суб'єктів мають статус діючого експортера, тоді як 443 суб'єкта на даний час не експортують продукцію.

Найбільш пріоритетними для себе компанії вважають такі ринки, як ЄС, СНД та Азія. При чому ЄС входить в пріоритетний ринок для майже 75% аграрних компаній, тоді як виключно ЄС вважають перспективним напрямком майже 40% всіх компаній. Найменш пріоритетними для себе ринками респонденти вважають Африку та Близький Схід.

Серед компаній, які вказали пріоритетним ринком ЄС, найбільш перспективними країнами для себе вважають Польщу та Німеччину – всього 40% респондентів. Також перспективними ринками експортери вважають Румунію (7%), Чехію (7%), Італію (6%) і Литву (4%).

Серед найбільш значимих перешкод для збільшення експорту на ринок ЄС діючі експортери (36 підприємств) назвали такі ТОП-5 (рис. 4):

- відсутність з боку держави фінансових інструментів підтримки експорту;
- відсутність просування інтересів українського бізнесу з боку державних та недержавних інституцій;
- висока конкуренція на зовнішніх ринках;
- висока вартість кредитування експортних операцій;
- слабка зовнішня інфраструктура підтримки українського експорту тощо.

Найменш вагомими перешкодами для здійснення експорту діючими експортерами є – відсутність інформації щодо поточної кон'юнктури ринку, умов виходу на ринок, пакування та маркування та інше.

Серед інших перешкод здійснення експорту на ринок ЄС респонденти найчастіше озвучували наступні: значні валютні коливання, негативний імідж України, висока вартість логістики, складність митних процедур.

Таким чином, в структурі основних перешкод для збільшення експорту на ринок ЄС домінують ті, які пов'язані із фінансовою, а також зі слабо розвиненою інституційною підтримкою експорту. Саме тому основними зонами втручання державних та приватних інституцій повинні стати підтримка здійснення експортних операцій (в т.ч. їх здешевлення) та розвиток інфраструктури підтримки експорту (в т.ч. регіональної).

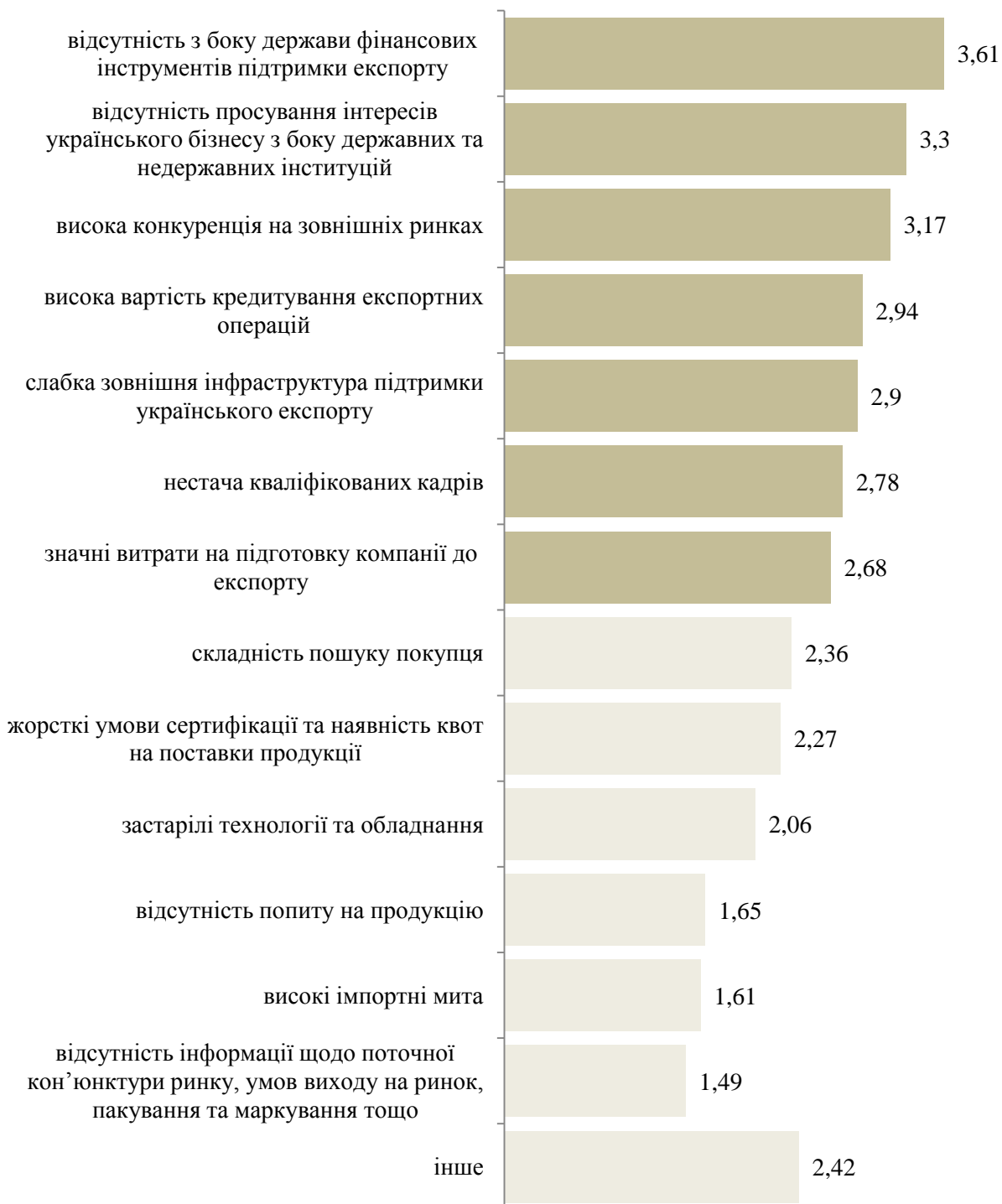

Рис. 4. Оцініть (від 0 до 5) значимість кожної із перешкод для збільшення експорту Вашою компанією на ринок ЄС, якщо він є пріоритетним для Вас (0 – перешкоджає найменше, 5 – перешкоджає найбільше) - дані на рисунку є середнім значенням по кожній із перешкод по всіх експортерах

Fig. 4. Evaluate (from 0 to 5) the significance of each of the barriers to increase your company's exports to the EU market, if it is a priority for you (0 - hinders the least, 5 - hinders the most) - the data in the figure is the average for each of the barriers for all exporters

Джерело: власний аналіз автора на основі data base [14]

Як бачимо з проведеного аналізу, найбільшу проблему для розвитку агропромислового комплексу та просування його продуктів на зовнішніх ринках становить проблема фінансування. Тому, варто відзначити, що на сьогоднішній день значну роль у підтримці сектору сільського господарства та розвитку сільських територій відіграють проекти міжнародної технічної допомоги. Їх кошти є джерелом фінансування та підтримки підприємницьких структур в реалізації їх ідей та проєктів. У 2019 році за даними Мінагрополітики [14] в Україні працювало понад 40 проєктів донорської підтримки спрямованих на підтримку сільського господарства та розвитку сільських територій. Вони надають підтримку як на центральному рівні, так і на рівні місцевого самоврядування в окремих регіонах. Це дозволяє на місцевому рівні формувати власну політику щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників та впроваджувати додаткові програми стимулювання їх розвитку. Але викликом при цьому є те, що часто цілі таких проєктів не відповідають цілям та потребам підприємств які є їх бенефіціарами. І тут важливу роль мають відігравати держава та інституції, що слугують своєрідною зв'язуючою ланкою між донорськими організаціями та бізнесом.

Висновки. Проведений аналіз демонструє важливість ролі агропромислового сектору в економіці країни. При цьому, для його сталого розвитку та підтримки необхідно формувати чітку державну політику бюджетного фінансування з прив'язкою до найефективніших напрямів та системним підходом у плануванні. Розподіл фінансових ресурсів підтримки має бути раціональним та об'єктивним і включати як державний рівень, так і місцевий. Адже за результатами 2018 року лише 2,5 % усіх видатків сектору сільського господарства було використано з місцевих бюджетів. Така ситуація пов'язана передусім з тим, що на рівні місцевих бюджетів ці видатки віднесено до власних повноважень органів місцевого самоврядування. Відтак вони мають можливість на власний розсуд визначати обсяги та структуру їх спрямування. Проте як свідчить практика ці видатки не є пріоритетними для більшості органів місцевої влади. Їх фінансування здійснюється лише в окремих регіонах і здебільшого за залишковим принципом.

Також підприємствам варто звернути увагу, що, окрім власних джерел фінансування агропромислового виробництва їм доступні фінансові ресурси донорських та міжнародних організацій. І за умови відповідності критеріям та вимогам таких програм можливо отримати кошти як на внутрішній розвиток діяльності, так і на масштабування на зовнішні ринки. Адже, за проведеним нами аналізом опитувальників визначено, що саме фінансових ресурсів найбільше не вистачає експортерам для розширення зовнішньо-економічного напрямку діяльності.

В подальшому важливим є визначення причинно-наслідкових факторів, що впливатимуть на збільшення ВВП та ефективності діяльності підприємств за рахунок бюджетного фінансування, а також на формування переліку інструментів для підтримки експортного напрямку підприємницьких структур в агропромисловому секторі.

1. Economics discussion. Role of Agriculture in the Economic Development of a Country. URL: <https://www.economicdiscussion.net/economic-development/role-of-agriculture-in-the-economic-development-of-a-country/4652> (дата звернення: 1.11.2020)
2. Food and Agriculture Organization. The role of agriculture in the economy. URL: <http://www.fao.org/3/W7440E/w7440e03.htm#TopOfPage> (дата звернення: 1.11.2020)
3. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 1.03.2019)
4. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 1.03.2019)

5. Міжнародний валютний фонд. World Economic Outlook Reports «Challenges to steady growth». URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/09/24/world-economic-outlook-october-2018> (дата звернення: 1.03.2019)
6. Світовий банк. Global Economic Prospects Pandemic, Recession: The Global Economy in Crisis. URL: <https://cutt.ly/DgBkTFC> (дата звернення: 1.03.2019)
7. Василь Юрчишин. Сценарій-прогноз розвитку економіки України: обмежений песимізм. / Київ: Заповіт, 2018. 58с.
8. Державна служба статистики України. Валовий внутрішній продукт за 2018 рік. URL: <https://cutt.ly/JgBj7ul>.
9. Лівінгстоун К., Корнієнко А., Титарчук І. Огляд державних витрат на аграрний сектор та розвитку села: аналіз та прогнозування. Київ, 2019. 152 с.
10. Сара Дж. Мартін, Дженніфер Клепп. Finance for Agriculture or Agriculture for Finance, 2015. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/joac.12110> (дата звернення: 1.11.2020)
11. Експортна стратегія України (“дорожня карта” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017—2021 роки, 2017. URL: <https://cutt.ly/hgBklo1> (дата звернення: 1.11.2020)
12. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, 2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80#n7> (дата звернення: 1.11.2020)
13. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua> (дата звернення: 1.03.2019)
14. Data base з опитування експортерів. Ukraine Investment & Trade Facilitation Center. URL: <https://cutt.ly/Lg34gAr> (дата звернення: 1.11.2020)

References

1. «Role of Agriculture in the Economic Development of a Country». *Economics discussion*, www.economicdiscussion.net/economic-development/role-of-agriculture-in-the-economic-development-of-a-country/4652 Accessed 1 Nov. 2020.
2. «The role of agriculture in the economy». *Food and Agriculture Organization*, www.fao.org/3/W7440E/w7440e03.htm#TopOfPage. Accessed 1 Nov. 2020.
3. Official site of the State Statistics Service, www.ukrstat.gov.ua. Accessed 1 Mar. 2020.
4. Official site of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine, www.me.gov.ua/?lang=uk-UA. Accessed 1 Mar. 2020.
5. «World Economic Outlook Reports «Challenges to steady growth». *International Monetary Fund*, www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/09/24/world-economic-outlook-october-2018. Accessed 1 Mar. 2020.
6. «Global Economic Prospects Pandemic, Recession: The Global Economy in Crisis». *The World Bank*, cutt.ly/DgBkTFC. Accessed 1 Mar. 2020.
7. Yurchishin, Vasily. *Scenario-forecast of Ukraine's economic development: limited pessimism*. Kyiv, Zapovit, 2018.
8. «Gross domestic product for 2018». *State Statistics Service of Ukraine*, cutt.ly/JgBj7ul. Accessed 1 Mar. 2020.
9. Livingstone, K., Kornienko, A., and I. Tytarchuk. *Review of public spending on the agricultural sector and rural development: analysis and forecasting*. Kyiv, 2019.
10. Martin, Sarah J., and Jennifer Clapp. «Finance for Agriculture or Agriculture for Finance». Wiley, onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/joac.12110. Accessed 1 Nov. 2020.
11. «Export strategy of Ukraine ("road map" of strategic trade development) for 2017-2021». *State Statistics Service of Ukraine*, cutt.ly/hgBklo1. Accessed 1 Nov. 2020.
12. «Strategy for the development of the agricultural sector of the economy until 2020». Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80#n7. Accessed 1 Nov. 2020.
13. Official site of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, agro.me.gov.ua/ua. Accessed 1 Mar. 2020.
14. «Data base з опитування експортерів.» Ukraine Investment & Trade Facilitation Center, cutt.ly/Lg34gAr. Accessed 1 Nov. 2020.